

Mola's: de gebruiken en rituelen van de Guna-indianen

Dit is de derde aflevering van de reeks over de Guna-indianen in Panama. In deel 1 werd de geschiedenis toegelicht en in deel 2 vooral de techniek en de betekenis van de mola's (Mateusen 2017). In dit deel maken we kennis met het dagelijks leven en de rituelen.

'Mormaynamaloe' (baast u en naai uw mola's). Met deze oproep aan de vrouwen lopen de 'politieagenten' 's avonds door de straten van het dorp. Het is de oproep voor de dagelijkse samenkomst, de *congresso*, in het gemeenschapshuis. De Guna-indianen hebben hun eigen vorm van bestuur. Elk dorp heeft drie

Mola waarop de dagelijkse bijeenkomst in het gemeenschapshuis, *congresso*, is afgebeeld

Foto Kuna ways of speaking

Sabila's, wijzen, die het dorp besturen maar in voortdurend overleg en met inspraak van iedereen. Daarom komt men elke avond verplicht samen.

In het midden van het gemeenschapshuis nemen de *Sabila's* plaats in hangmatten. Ze worden omringd door rituele specialisten: de *inaturka* of de medicijnman,

**De dagelijkse
bijeenkomst in het
gemeenschapshuis.**

Foto Alain Becker

de *ikar wismalat* of zij die de verschillende kwalen kunnen genezen en de *kan-turkana*, de leiders van het ritueel rond de puberteit van de meisjes. Bij hen, op banken met leuning, zitten ook de *voceros* die de geheimtaal, *sakla kaya*, van de *Sahila's* vertalen.

De vrouwen zitten op de banken daarachter, druk bezig met het maken van *mola's*. Verderop zitten de mannen. De politieagenten (met stok) staan in voor de orde.

Op deze dagelijkse bijeenkomsten worden alle belangrijke zaken besproken en beslist, onder meer de werkverdeling voor de volgende dag. Daarna begint het rituele deel met het gezang van de *Sahila's*. Deze gezangen herinneren aan belangrijke gebeurtenissen en figuren en bevatten meestal een morele boodschap of een aanwijzing hoe men zich moet gedragen. Dit zingen kan uren duren en dat terwijl de rook van pijpen en de geur van de petroleumlampen de ruimte vullen met een bedwelmendedamp. De politieagenten wandelen door de ruimte en roepen zo nodig "kapitamarye, nue ittomarye" (niet in slaap vallen, opletten en luisteren).

Eddy Van Belle en cacao

Het bijwonen van de rituelen door buitenstaanders zoals de *congresso* is niet vanzelfsprekend. Het maken van foto's tijdens de rituelen is een groot taboe en slechts bij grote uitzondering toestaan. Dankzij de getuigenis en het beeldmateriaal van Eddy Van Belle kunnen we ons toch een goed beeld vormen van deze

rituelen. Voor zijn bedrijf Puratos (de grootste toeleverancier van bakkerijproducten in België) is hij voortdurend op zoek naar producenten van cacao's met een voorkeur voor rechtstreekse aankoop bij plaatselijke boeren. Naast bezoeken aan de Guna-indianen op de eilanden, verbleef hij bij een grote Guna-gemeenschap (dorp van een 1000 inwoners) in het ontoegankelijk Darien gebied in Colombia. Dit gebied is alleen bereikbaar per helikopter of vier uur rijden in een jeep en dan nog een halve dag te paard door de jungle.

Zeker in het ondoordringbare Darien gebied vormt de cacao-drink, de *madun*, het basisvoedsel. Deze wordt vier keer per dag gedronken en bestaat uit cacao gemengd met bananen en water. Cacao is dus een belangrijke voedselbron. Daarnaast speelt deze grondstof ook een belangrijke rol bij allerlei rituelen van de Guna.

Chica en Nuchus

Een belangrijk ritueel speelt zich af rond het bereiden van de *Chica*. Deze drank wordt enkele keren per jaar gebrouwen. In de vroege morgen wordt suikerriet geperst. Het sap wordt in potten gegoten en gekookt. Het vocht wordt gekoeld en in vergistingspotten verzameld die hun plaats krijgen in een speciale hut. Bij dit ritueel komen *Nuchus* in actie. *Nuchus* zijn popjes van hout. In de taal van de Guna-indianen wil *nuchu* zeggen:

Houten popjes, Nuchus, die bij allerlei rituelen een belangrijke rol spelen.

Foto boven Choco-Story, chocolademuseum Brugge, foto links Ger Schooleenaar

kind of pop. Wanneer de poppen om therapeutische redenen worden gebruikt, noemt men ze suarmimmi. Als een Nuchu is gesneden zal een sjamaan de pop voorzien van een ziel. Deze geest is altijd goed en zal nooit iemand schade toebrengen. De Nuchus bezitten een therapeutische kracht maar zijn geen sacrale voorwerpen. Ze slingeren gewoon rond en worden dus niet in een schrijn bewaard. Als de Nuchu 'slaapt' bezit hij geen kracht. Hij moet tot leven gewekt worden door hem te baden, opnieuw van kleur te voorzien met sappen van vruchten en de gepaste gezangen over hem te zingen. De popjes dragen meestal een hoed om de krachtigste plaats (hoofd en hersenen) te beschermen. Tijdens het bereiden van de Chica worden Nuchus rond de vergistingspotten geplaatst om de geesten gunstig te stemmen en de gisting te bespoedigen. Dit proces kan veertien dagen duren. In die periode worden dagelijks cacao bonen gebrand om de Nuchus te voeden.

De Nuchus dragen meestal een hoed om het hoofd te beschermen.
Foto boven Choco-Story, chocolademuseum Brugge, foto rechts Ger Schoolenaar

Het branden van de cacao bonen gebeurt in ceremoniële rookpotten. In deze potten wordt een mengeling van cacao bonen, tabak en kruiden verbrand. Bij het bereiden van de drank moet het vuur worden aangewakkerd met een waaier. Het vuur brandend houden is een verantwoordelijke taak in het vochtige klimaat met zijn tropische regenbuien. De waaiers staan symbool voor verantwoordelijkheid en waakzaamheid en worden daarom in vele mola's afgebeeld. Deze taak wordt meestal waargenomen door de oudere vrouwen die de hele dag thuisblijven. De gefermenteerde drank, Chica wordt tijdens de festiviteiten in grote hoeveelheden ingenomen met de intentie dronken te worden. Een spreekwoord van de Gunauidt: indien je niet helemaal dronken bent van de Chica zal je nooit in het rijk van de geesten en in het huis van god binnentreden.

Cacao en andere rituelen

Diverse andere rituelen beheersen het leven van de Guna-indianen. Bij de geboorte wordt het kind gewassen (doopsel...) en in de rook van brandende cacao bonen gehuld (wierook...). Een belangrijk ritueel speelt zich af bij de overgang van meisje tot vrouw. Eddy Van Belle omschrijft dit initiatieritueel als volgt. In een hut van palmblederen wordt een kleine tent opgehangen. De Nele's, sjamanen, gaan in het woud op zoek naar de geschikte kruiden. Een pot smeulende cacao bonen en een brandende olielamp zijn daarbij hun sacrale gidsen. Bij hun terugkeer neemt het meisje plaats in de tent, die door de Nele's met de rook van kruiden wordt gezuiverd. Het meisje wordt met het sap van de Guayab (*Patagonula americana*) zwart gekleurd. Ze wordt dan elke dag gewassen tot de zwarte kleur is verdwenen en ze de tent mag verlaten. Als slot van de ceremonie wordt haar haar kortgeknipt, de meisjesjaren worden weggeknipt en het leven als vrouw begint. Eddy Van Belle was ook getuige van een ander bijzonder ritueel. Een moeder bracht haar zieke kind bij een helderzien-

de vrouw. De vrouw stak een pijp op en blies de rook naar de moeder, die een pot met brandende cacao aannam en zichzelf en haar kind met rook omhulde. Deze handeling werd meerdere keren herhaald. Later zal de helderziende in haar slaap een visioen krijgen die de aard van de ziekte duidelijk zal maken.

De Nele krijgt de opdracht om het kind te genezen van de door de helderziende vrouw geconstateerde ziekte. Als voorbereiding brandt hij gedroogde cacaobonen bij een aantal Nuchus en heft een passend gezang aan. De zieke wordt in een hangmat gelegd. Naargelang het geval selecteert de Nele opnieuw enkele Nuchus, die met de rokende pot met cacaobonen bij de zieke worden gebracht. De sterke geur zal de Nuchus tot leven wekken en de Nele helpen om de wereld van de geesten binnen te treden. Hij zal een spirituele reis ondernemen om na te gaan waar er iets is misgelopen bij de zieke die hij behandelt en wat er moet gebeuren

Grote foto: Een mola met de waiers waarmee het vuur aangewakkerd wordt.
Kleine foto: Een kleurrijke mola met zes ceremoniële rookpotten, *Negua sainala mor*.
 Foto's Alain Becker

om de verstoorde orde te herstellen. De structuur van een dergelijke imaginaire reis wordt vaak aangegeven in bestaande gezangen. Om deze gezangen te onthouden gebruiken de Guna een pictografisch schrift.

Naargelang de ernst van de ziekte kunnen de gezangen één uur tot een periode van acht dagen duren. In het laatste geval gaat het om onheil en ziekte die de ganse gemeenschap treffen.

Ook bij het dodenritueel is het branden van cacao bonen essentieel. De rook moet de ziel de kracht geven om de rivier over te steken naar de andere zijde, het hiernamaals.

De Nele's zullen ongetwijfeld een goede kennis hebben van de geneeskundige kruiden. Bij het afscheid vroegen ze wel naar geneesmiddelen en pijnstillers, vooral tegen tandpijn, vertelt Eddy Van Belle.

Er zijn dus nog veel rituelen en authentieke gebruiken bij de Guna en ook de Mola's getuigen daarvan. Door het isolement op de eilanden en in het onherbergzame berggebied van Darien is de cultuur van de Guna authentiek gebleven maar de jonge generatie is steeds minder geneigd om de harde levensomstandigheden te verdragen. Ook hier lokt het leven in de steden. De vraag is of de sociale druk en de eigen wetgeving, zoals het verplicht huwen met iemand uit de Guna-gemeenschap, dit proces kan tegenhouden.

mateusen@skynet.be

Bronnen

- Becker, A. (2008). *Molas et Nuchus*. Musée de Géologie, La Roque d'Anthéron.
- Crough, E. (2011). *The Mola. Traditional Kuna Textile Art*. Atglen: Schiffer.
- Mateusen, G. 2017. Mola's deel 1 en 2 in *Tribale Kunst en Cultuur*, nummer 2 en 3.
- Parker, A. and Neal, A. (1977). *Mola's*. New York: Clarkson.
- Puls, H. (1978). *The art of cutwork and appliqué*. London: The Ancor Press.
- Salvador, M.L. (1997). *The art of being Kuna*. Los Angeles: UCLA.
- Sherzer, J. (1983). *Kuna ways of speaking*. Texas: University of Texas Press.
- Van Belle, E. (2011). *Kunas & Cacao*. Brugge: Choco-Story Museum.

Foto's Choco-Story, chocolademuseum Brugge

Linksboven: Bij haar initiatie moet een meisje plaatsnemen in een tent in de hut. Links: De helderziende blaast de rook van een pijp naar de moeder van het zieke kind. De rook van een rookpot omhullen moeder en kind.

Rechtsboven: De sjamaan plaatst Nuchus bij het zieke kind. Linksonder: Een afbeelding van een pictogram van een sjamaan, in dit geval het begin van het gezang der demonen. Te lezen van onderaan rechts naar boven. Summier omschreven is de verklaring: De sjamaan zit in zijn hut en kijkt rond, de bladeren van de palmboom veranderen van kleur van groen naar goud in een spirituele transformatie. De golven van de oceaan komen aangerold en beginnen te spreken.

Tekening Maureen Hulshoff

